

Východní otázka v 80. letech 19. století

Berlínský kongres zachránil osmanskou říši před takřka úplnou ztrátou území i vlivu v jihovýchodní Evropě. Nebylo to však zadarmo. Turecko po Berlínském kongresu podlehl na nějakou dobu vlivu západních velmocí, zejména Velké Británie a Francie. Později se ovšem začalo stále více sblížovat s Německem. V důsledku špatné hospodářské situace po prohrané válce vyhlásilo v roce 1879 Turecko státní bankrot: nebylo s to vyrovnávat své zahraniční dluhy a jiné závazky. Velmoci proto vnutily Portě v roce 1881 zřízení Správy osmanského státního dluhu, což znamenalo úplné podřízení finanční správy cizině. V zahraničních rukou byla i nově zřízená Banque Impériale Ottomane, která financovala zejména stavbu železnic. Tak se ostatně i stalo, že zahraniční kapitál, jemuž osmanská feudální pouta nijak nemohla bránit v podnikání, přestal mít zájem, respektive nebyl tak zdůrazněný, na provádění reforem v zemi, k nimž se říše zavázala na Berlínském kongresu. A tak zůstalo Turecko za sultána Abdula Hamida II i v 80. a 90. letech zaostalou feudální zemí, spravovanou sultánským despotismem a opírající se islámský konzervativismus. Navíc závislou na evropských velmocech, jejichž protikladné zájmy v otázce budoucnosti osmanské říše umožňovaly jeho další poměrně nerušenou existenci. Tyto velmocenské protiklady také stěžovaly provedení reforem ve správě osmanské říše a především v té její části, která byla nejprve San Stefanským mírem přičtena nově vzniklému Bulharsku, nicméně Berlínským kongresem vrácena zpět říši, a totiž Makedonii, jak to ukládal § 23 berlínské smlouvy.

Po provedení územních úprav ve smyslu berlínského kongresu, po úpravě hranic Řecka a po sjednocení Východní Rumelie s Bulharským knížectvím v roce 1885 (viz dále) patřila k osmanské říši v jihovýchodní Evropě Trákie, Makedonie, část Thesálie, Epir, Albánie a novopazarský sandžak (který odděloval Srbsko a Černou Horu), dále ostrovy v Egejském moři: Turecku tak zůstalo v Evropě v bezprostřední správě asi 185 000 km² s 3,5 až 4 milióny obyvatel rozličných národností: v Trákii a zejména v Makedonii převážně Slovanů, na území dnešní Albánie a v přilehlých oblastech Makedonie, severního Epiru a na severu dnešního území Kosovo žili Albánci, byly tu dále silné skupiny řeckého obyvatelstva, zůstali i Turci, dále tu sídlili tzv. Aromuni neboli Kucovlaši či Cincarové. A tak, jak jsme již zdůraznili, berlínský kongres nejen že nevyřešil národnostní otázku, naopak ji ještě přiostrčil.

Turecku vznikaly ještě v roce 1878 problémy s hnutím Albánské vlastenecké organizace (pod vedením tzv. Prizrenské ligy) a s úsilím Řeků o rozšíření severních hranic a za připojení Kréty, jakkoli se Řecko na dějích Velké východní krize nikterak nepodílelo. Řecko na berlínském kongresu zastoupeno nebylo, ale velmoci, jak jsme již ukázali v přednášce o Velké východní krizi, doporučily, aby se přihlédlo k jeho územním nárokům. Jednáním z roku 1881 mezi Řeckem a Tureckem byla Řecku přiznána část území v Thesálii a Epiru: Řecko nyní měřilo 64 000 km².

Prizrenská (albánská) liga (Kongra)

byla první albánskou politickou organizací. Vznikla v Prizrenu jako reakce na tzv. Sanstefanský mír. Toto mírové jednání, jímž byla 3. března 1878 ukončena rusko turecká válka v letech 1877–1878, přiřkla velké části Albánci obývaných území nově vytvářenému Velkému Bulharsku, ale také ruským spojencům na Balkáně – Srbsku a Černé Hoře. Hlavním cílem ligy proto bylo zamezit dělení albánského etnického prostoru. Po Berlínském kongresu, který výsledky Sanstefanského míru výrazně korigoval, přerostla liga v národně emancipační albánské hnutí, požadující sjednocení albánských území – podle ideologů ligy tehdejších osmanských vilájetů skadarského, kosovského, bitolského a janinského – do jednoho vilájetu s výraznou autonomií. Liga se tedy snažila o důslednou obranu práv a území Albánců, k čemuž organizovala i vlastní ozbrojené skupiny. Ač výrazně muslimsky orientována, vytýčila v podstatě národní albánský program, nazývaný také jako ideologie Velké Albánie. Metochie se tak díky

tomu vlastně stává kolébkou albánských národně obrozeneckých a osvobozeneckých snah, a je za ni považováno Albánci, ať již žijí na Balkáně kdekoli, dodnes.

Prizrenská liga, ač zpočátku podporována sultánským režimem, se ale brzy pro svoji neústupnost stala říší nepohodlnou. V zimních měsících roku 1880 dokonce přerostly občasně ozbrojené střety ligistických bojůvek s osmanskou mocí do rozsáhlého ozbrojeného povstání, které sultán kvalifi-koval jako „první nacionalisticky motivovanou vzpouru svých muslimských poddaných“. Oddíly ligy obsadily téměř celé Kosovo a Metochii i díl Make-donie a jejich násilí mj. podnítilo masové srbské vystěhovalectví. Povstání sice do léta roku 1881 trestná vojenská výprava zcela rozprášila, myšlenky ligy však nezanikly.

Bulharská otázka

Vytvoření Bulharského knížectví v hranicích mezi Dunajem a pohořím Balkánem (Starou planinou) a zvláštní provincie Východní Rumelie jižně od Balkánu rozhořčovalo veřejné mínění v Bulharsku, zejména rozezlení byli Ti, co pro bulharskou věc bojovali a přinesli četné oběti. Přestože se turecká vláda pokusila utvořit z Východní Rumelie jednu ze svých provincií a starala se mimo jiné i o to, aby tu usídlila turecké obyvatelstvo, které v letech 1877–1878 utíkalo ze severních bulharských oblastí, nabyl bulharský živel v autonomních orgánech Východní Rumelie rozhodující převahy. Ostatně, sultánovým guvernérem celé oblasti, jmenovaným se souhlasem velmocí, byl pravoslavný křesťan, helenizovaný Bulhar Aleksandar Bogoridi (turecky Aleko paša), bývalý turecký velvyslanec ve Vídni.

Samotné Bulharské knížectví bylo konstituční monarchií. Jeho ústavodárné shromáždění, které bylo svoláno v roce 1879 do středověkého hlavního města Tárnova (dnes Veliko Tárnovo), přijalo velice pokrokovou ústavu, jejímž vzorem byla ústava belgická, která zaručovala volební právo mužů od 21 let, obecní samosprávu, svobodu slova, tisku, vyznání, povinnou bezplatnou školskou docházku apod. Uvědomíme-li si, že v Rusku, pod jehož patronátem Bulharsko vzniklo a jehož komisař také předsedal shromáždění, panovalo samoděržaví a žádná konstituce nebyla ani v dohledu, je to přinejmenším pozoruhodné a bylo jasné, že s ústavou a jejím dodržováním budou problémy. Panovník měl totiž být odpovědný národnímu shromáždění. Velké národní shromáždění, zvláštní rozšířený parlamentní orgán, které mělo podle ústavy být svoláváno právě jen k volbě panovníka a změně ústavy, pak zvolilo jako bulharského knížete německého prince Alexandra Josefa z Battenbergu, vzdáleného carova příbuzného, který se v červnu 1879 také ujal vlády. I ve Východní Rumélii fungoval podobný ústavní řád, jímž byly zaručeny demokratické svobody. Poté, co kníže Alexandr v roce 1881 provedl protiústavní převrat a zrušil ústavu, celá řada osobností bulharského veřejného života, mj. mnozí revolucionáři z let 1875–1876, emigrovali právě do Východní Rumelie, která se, ač vlastně tureckou provincií, zdála oázou svobody. Kníže ovšem byl po celé řadě vnitropolitických sporů nakonec nucen platnost trnovské ústavy obnovit. Vzápětí poté ale došlo k závažným událostem, jež zavlekly Bulharsko do vnitropolitické ale také zahraničněpolitické krize, která znovu přivedla Východní otázku na pořad dne evropských velmocí.

Ve Východní Rumélii totiž skupina starých revolucionářů z roku 1876 v čele se Zachari Stojanovem, jenž byl praporečnickem vůdce dubnového povstání Georgi Benkovského, založila na počátku roku 1885 Bulharský revoluční výbor, který začal v zemi organizovat revoluční buňky a připravovat převrat, s cílem připojit Východní Rumélii k Bulharskému knížectví. Tento převrat, jako jeden z mála v dějinách Balkánu nekrvavý, se také začátkem září 1885 skutečně podařil, když vzbouřenci sesadili guvernéra a vyhlásili sjednocení Rumelie s Bulharskem. Kníže Alexandr i vláda sjednocení s nadšením přijali.

Převrat ve Východní Rumélii a rozhodnutí o sjednocení vyvolalo v severním Bulharsku vlnu všenárodního nadšení. Kupodivu ale byl nekrvavý převrat odmítnut v Rusku, ačkoli právě ruská vláda si vymohla již v roce 1879 na sultánovi, že Turecko nevyšle do Východní Rumelie

svá vojska — a ačkoli toto sjednocování zabezpečovala ruská diplomacie v červnu 1881 ve smlouvě s Německem a Rakouskem. Jenže právě v roce 1881 došlo mezi bulharskou vládou a Ruskem k nedorozumění v tzv. „železniční otázce“. Rusko mělo zájem, aby Bulharsko postavilo železniční trať od Dunaje k Sofii, aby tedy bylo Rusko přes Rumunsko přímo spojeno s Bulharskem a otevřela se mu tak případná cesta ke Středozemnímu moři mimo úžiny (tato trať byla nakonec vystavena až na konci 19. století a železniční most přes Dunaj dokonce až v roce 1954), ale bulharská vláda dala přednost projektu stavby železnice Pirot—Sofie—Belovo (Z Belova do Cařihradu již byla trať hotova od roku 1873), což byl vlastně plán rakousko-uherský (po této trati do Cařihradu pak jezdil slavný Orient expres). Rozepře se nadále prohlubovaly. Car Alexandr III., syn Alexandra II, jenž podlehl v roce 1881 atentátu, podezíral bulharského knížete Alexandra Battenberga z prorakouské nebo z proanglické politiky. Vzápětí po prohlášení sjednocení tak car odvolal z bulharského vojska všechny ruské instruktory a důstojníky. Nejvyšší hodností bulharského důstojnického sboru tak byli kapitáni, což při hrozícím konfliktu s Osmanskou říší byl neobyčejný handicap. Vše ovšem nakonec dopadlo jinak.

Také Rakousko-Uhersko zaujalo ke sjednocení Bulharska víceméně zamítavé stanovisko, kdežto naopak Anglie, která ještě v roce 1878 prosazovala rozdělení Bulharska, nyní — využívajíc nepříznivě ruského cara k bulharskému knížeti — se sjednocením souhlasila. A zatímco se zástupci velmocí radili v Cařihradě v říjnu 1885 o tom, jaký postoj mají společně t k událostem v Bulharsku ze 6.–7. září zaujmout, zahájil dne 2. listopadu 1885 proti Bulharsku válku srbský král Milan (Obrenovič). Útok tedy přišel ze strany, odkud jej nikdo nečekával, a velmocím tak vznikla nová „otázka“.

Sitace v Srbsku po Berlínském kongresu

Nespokojen s postojem Ruska v sanstefanském míru, v němž se podle mínění tehdy ještě knížete Milana Obrenoviče nepřihlíželo k aspiracím Srbska, rozhodl se král Milan pokračovat ve starší orientaci knížete Michala na Rakousko-Uhersko. Smlouvou z roku 1881 se Srbsko zavázalo Vídní k tomu, že se vzdává nároků na Bosnu-Hercegovinu a na novopazarský sandžak, za což rakousko-uherská vláda slíbila Milanovi případnou diplomatickou podporu při eventuálním rozšíření Srbska na jih, na území tzv. Starého Srbska a Makedonie. Milan využil svého spojení s Rakousko-Uherskem a dal se v roce 1882 prohlásit za krále. Celkově se díky všemu tomu dostalo Srbsko do hospodářské i politické závislosti na monarchii. Povýšení země na království se ale nesesetkalo u většiny srbského národa s nějakým výrazným ohlasem.

V Srbsku se bouřlivě rozvíjel také stranický život a mezi politickými stranami se nejvíce začala profilovat Národní radikální strana (jeden z jejích vůdců byl Nikola Pašič, o němž ještě hodně uslyšíme) která byla, na rozdíl od panovníka a jeho souputníků, silně rusofilská a svým programem, tedy úsilím o zavedení všeobecného volebního práva a povinné bezplatné školní docházky, a také zahraniční politikou, snahou o těsné sblížení s Bulharskem, které by mohlo být předehrou k uskutečnění dávných snů o vytvoření balkánské federace (viz skripta, s. 102–103), si získávala popularitu především ve venkovském prostředí. Srážka radikálů s režimem tak na sebe nedala dlouho čekat, zejména když radikální strana zvítězila v roce 1883 ve volbách. Král ovšem vítěze voleb sestavením vlády nepověřil. Nová vláda z obavy před vzrůstající nespokojeností na venkově, ale také kvůli jednomu ze závazků, který Srbsko muselo splnit na základě rozhodnutí Berlínského kongresu, totiž že musí vybudovat stálou armádu podle západoevropského vzoru, rozhodla o odzbrojení různých ozbrojených milicí, které vlastně do té doby představovaly srbské vojsko. To znamenalo, že vláda nařídila venkovskému obyvatelstvu, aby odevzdalo své zbraně. Rolníci rozkaz samozřejmě odmítli, což velmi rychle vedlo na tehdy neklidném srbském venkově k ozbrojenému střetu s představiteli státní moci, a to především na východě Srbska. Organizátoři vzpoury byli regionální představitelé Národní radikální strany. Proti královské armádě bojovalo na přelomu října a listopadu 1883 až 18 000 venkovanů.

Kromě ponechání zbraní žádali také snížení daní, více práv pro samosprávu atd. Slabě ozbrojené milice venkovanů však proti moderně vyzbrojené armádě neměly velkou šanci. Po několika počátečních vítězstvích následovala jedna porážka vzbuřenců za druhou. Nezdar povstání pochopitelně zcela oslabil pozice radikální strany, mnozí její představitelé byli odsouzeni k trestu smrti (většina vedení však dostala abolicí), iniciátoři vzpoury (Nikola Pašić, Aca Stanojević) se trestům vyhnuli jen díky tomu, že ze Srbska stihli rychle emigrovat do Bulharska. Pobývat nějaký čas v Bulharsku nebylo pro Pašiče ničím ani složitým, ani novým, neboť v té zemi měl již dlouhou dobu dobré vazby (na srbské politické scéně byl dokonce znám jako největší bulharofil). Později, v roce 1889, získali od krále milost a opět se mohli zapojit do politického života země, v roce 1891 byl Pašić dokonce (poprvé, ale ani zdaleka ne naposledy) zvolen předsedou vlády.

Po porážce povstání měl král Milan výrazně silnější pozici. Svoji popularitu si hodlal zvýšit právě na úkor Bulharska. Domníváje se, že sjednocením Bulharska z roku 1885 byly „poškozeny (blíže nedefinované) srbské zájmy“ a že došlo „k porušení mocenské rovnováhy na Balkáně“ (což byla částečně pravda, neboť Bulharsko se po sjednocení stalo největším a nejlidnatějším z nástupnických států osmanské říše), žádal král Milan nejprve územní kompenzace a pak zahájil proti Bulharsku válku.

Srbsko-bulharská válka

Bylo to krajně neprozřetelné rozhodnutí. Válka byla v Srbsku nepopulární a zejména radikální strana, která měla nadále na venkově dost stoupenců, se stavěla rozhodně proti válce. A tak na jedné straně nechut' k nespravedlivé, a jak se říkalo, bratrovražedné válce, na druhé straně všelidová podpora obranné válce, předurčila její výsledek. Jakkoli byly bulharské jednotky nezkušené (a na počátku války stacionovány zejména na hranicích proti Turecku, neboť odtud se očekávaly nepříjemnosti – díky existenci železniční trati se ale z východních hranic většina bulharské armády dokázala rychle přesunout na západ) a bez vysokých důstojníků, dokázaly srbské vojsko, které proniklo na bulharské území, nedaleko obce Slivnice 21. listopadu 1885 porazit, a pronásledovalo je až na srbské území, přičemž obsadilo i důležité jihosrbské město Pirot.

V Rakousko-Uhersku a do jisté míry i v Německu se vyslovoval turkofilský tisk o snahách Bulharů za sjednocení nepříznivě. V době zahájení války Srbska proti Bulharsku se očekávala ve Vídni porážka Bulharska. Od úplné porážky bylo Srbsko zachráněno právě diplomatickými zákroky Rakousko-Uherska. V mírové smlouvě v Bukurešti v únoru 1886 byl obnoven mezi oběma státy *status quo ante*. Už předtím podepsaly Turecko a Bulharsko dohodu, v níž Porta v zásadě souhlasila se sjednocením Bulharska, a to tak, že bulharský kníže bude zároveň zastávat funkci generálním gubernátora Východní Rumelie.

Situace v Srbsku a Bulharsku po válce

Válka pochopitelně otrásla pozicí krále Milana, který se nakonec musel v roce 1889 zřítit trůnu ve prospěch svého nezletilého syna Aleksandra a opustit zemi. Za nezletilého syna vykonávala vládu tříčlenná regentská rada.

Ale ani kníže Alexandr Battemberský se dlouho ze svého úspěchu netěšil. Nespokojenost s protiruskou orientací knížete vedla v roce 1886 k vojenskému spiknutí, po němž následovala detronizace panovníka a jeho vyhoštění ze země. Kníže však měl stále hodně přívrženců zejména mezi liberálně orientovanými politiky, kteří vycházeli z toho, že jen nějaká jazyková či kulturní blízkost Rusku nejsou dostatečné k tomu, aby se Bulharsko těsně vázalo k carskému Rusku, které, nota bene, bylo proti bulharskému sjednocení. Vzápětí tedy přívrženci knížete, vedeni blízkým spolupracovníkem slavného Christa Boteva Stefanem Stambolovem prozatímní vládu svrhli a povolali knížete, který byl ještě na cestě do Německa, zpět. Odpor cara proti návratu knížete však byl takového rázu, že kníže nedlouho poté, co od cara obdržel dopis o tom,

že nepřeje, aby nadále setrval v Bulharsku, jmenoval regentskou radu a sám abdikoval. Nakonec ale car nedokázal prosadit svého kandidáta, gruzínského knížete Mingreliho, a Velké národní shromáždění 7. července 1887 zvolilo za bulharského knížete šestadvacetiletého Ferdinanda z dynastie Sasko-cobursko-gothajské (která vlastnila také velká území v Horních Uhrách – na Slovensku – v oblasti Muránské planiny). Volba byla formálním porušením ustanovení berlínského kongresu, podle nějž musely s osobou bulharského knížete souhlasit všechny velmoci. Rusko také ihned vydalo prohlášení, že knížete neuznává, a vyvíjelo také tlak na sultána, aby jej jako svého nominálního vazala nepotvrzoval. Avšak Ferdinand měl podporu Rakouska-Uherska, Velké Británie a Itálie, a na trůnu se i přes ruský odbor udržel (následujících třicet let).

Sjednocené Bulharsko o rozsahu asi 100 000 km² s necelými 4 milióny obyvatel (z nichž 15–20 % byli Turci a Pomaci a žily tam i menší ostrůvky Řeků a jiných), resp. jeho vláda pod vedením Stefana Stambolova, dokázala teprve v roce 1889 vztahy Bulharska s Ruskem zlepšit. Okamžitě toho využila k zesílení své agitace za osvobození bulharského obyvatelstva v Trákii, resp. bulharského nebo stále ještě makedonskoslovanského obyvatelstva ve vilájetech soluňském, bitolském a skopském. Snahy Bulharska o připojení či sjednocení s Makedonií tak zesilovaly napětí mezi Bulharskem a Srbskem i mezi Bulharskem a Řeckem a dávaly Východní otázce nový rozměr.

Řecké pretenze

Ačkoli řecká vláda dosáhla za pomoci nátlaku velmocí v roce 1881 zlepšení své hranice na severu (připojením části Thesálie a malé části jižního Epiru) – Řecko tak mělo rozlohu 64 000 km² s 1,7 až 2 milióny obyvatel, přesné sčítání nebylo provedeno) – cítila se nadále poškozena ve svých zájmech na severu. Žádná z velmocí ovšem v této době neměla řeckou otázku jako svou prioritu. V podpoře celistvosti Turecka začala dříve tek typickou britskou politiku nahrazovat politika německá, Rusko se spíše orientovalo na slovanské státy, Rakousko-Uhersko mělo práci s Bosnou a Hercegovinou, Francie neměla v tuto dobu na Balkáně své zájmy. Jedině Itálie, která začala podporovat sílící albánské národní hnutí, svým způsobem ohrožovala řecké aspirace na připojení celého Epiru.

Sjednocení Bulharska podněcovalo řecké aspirace na Trákii a Makedonii. Řecko v té době dokonce mobilizovalo, s cílem domoci se alespoň rozšíření v Epiru, nicméně velmoci, s výjimkou Francie, přinutily řeckou vládu premiéra Dilijannise k opuštění této konfrontační linie. Ta znovu získala na síle, odhlédneme-li od situace v Makedonii, které se budeme věnovat o něco níže, za deset let, kdy se opět, po kolikáté již, ozvali se i Řekové na Krétě.

Častá povstání na Krétě svědčily o velké touze tamních Řeků po sjednocení s Řeckem. Kořeny tohoto problému sahaly až k válce za řeckou nezávislost ve 20. letech 19. století, kdy Velká Británie ze strategických důvodů nepřipustila připojení Kréty ke vznikajícímu Řeckému království. Krétu do 40. let 19. století ovládal nám již dobře známý egyptský místokráľ Mehmed Ali, a poté se znovu dostala do sultánovy moci.

Situace na Krétě byla dost podobná situaci v Bosně. Zhruba čtvrtina obyvatelstva Kréty byla islámského vyznání, většina těchto muslimů ale měla řecký původ. Z nich se rekrutovala vrstva bohatých begů, kteří vlastnili takřka celou rozlohu nejmúrodnější půdy v rovinách. Nespokojenost řeckých křesťanů tedy byla živena z několika zdrojů: jednak to byla touha po sjednocení s Řeckem, jednak nepřátelství křesťanské většiny vůči muslimským „odpadlíkům“ a jednak nenávisť vůči muslimským statkářům, díky nimž se křesťanská většina musela spokojit s málo úrodnými pozemky v hornatých oblastech a její bezzemci, jichž také nebylo málo, pak byli nuceni pracovat jako podruzi na statcích bohatých „řeckých“ muslimů. Povstání propuklo v 19. století několikrát, v roce 1841, 1858. 1866–1868 (viz skripta s 111–112). Po tomto posledním povstání Porta umožnila křesťanskému obyvatelstvu podíl na moci a zmírnila jeho daňové zatížení, a tento status ještě zvýhodnila po Velké východní krizi. Přesto v roce 1889 vypukly

nové nepokoje, které tentokrát sultán hodlal potrestat tím, že řadu z dřívějších pro křesťany příznivých nařízení zrušil. Již tehdy chtělo ve prospěch řeckých křesťanů zasáhnout Řecko, nicméně velmoci, opět s výjimkou Francie, se postavily k válečným náladám v Řecku odmítavě a nedovolily řecké vládě aktivně zasáhnout. Toto povstání a sultánova reakce však ještě více zesilovalo protiturecké nálady v Řecku, které vyvrcholily v roce 1896, kdy došlo na Krétě k novému povstání. Atmosféra, která v Řecku, jehož mezinárodní autorita byla právě v tom roce posílena organizací prvních novodobých olympijských her, zavládla po tomto novém povstání, nepřipouštěla prakticky jinou možnost, než sjednocení, enosis ... Premiér Theodoros Dilijannis tyto nálady ani nechtěl nijak uklidnit, ačkoli Řecko bylo na hrozící válku zcela nepřipravené.

Začátkem února 1897 se do Athén dostaly zprávy o hrůzných masakrech, které turečtí vojáci na Krétě učinili. Obrovské demonstrace nešly zatavit. Navíc 6. února krétská povstalcí prohlásili sjednocení s Řeckem. Na to na Krétu vyrazil Řecký expediční sbor čítající 1 500 vojáků. Válku už nešlo zatavit. Premiér vyhlásil mobilizaci a 10. dubna přešly oddíly řeckých dobrovolníků tureckou hranici a napadly turecké pohraniční jednotky v Epiru a Makedonii. Za týden je následovaly jednotky regulární armády. Válka začala, jakkoli bylo Řecko velmocemi důsledně varováno před možnými důsledky.

Třicetidenní válka byla pro Řecko zdrcující. Turecká armáda, reorganizovaná a cvičená německou vojenskou misí, byla s řeckou zcela nesrovnatelná. Bulharsko i Srbsko zůstaly neutrální, neboť je Rusko i Rakousko důrazně upozorňovaly, aby se do věci nemíchaly. Během dvou týdnů, po velké porážce v Thesálii, měla turecká armáda otevřenou cestu na Athény. Opět, jako v případě srbsko-turecké války v roce 1876, musely zasáhnout velmoci, zejména Rusko. Na zásah velmocí bylo 20. května podepsáno příměří, následované mírovou smlouvou 4. prosince. Turecká armáda opustila Thesálii a ponechala si pouze několik strategických opevnění a jednu vesnici (celkově kolem 350 km²). Paradox celé této války spočíval v tom, že navzdory drtivé porážce Řecka nakonec krétská obyvatelstva téměř dosáhli toho, po čem toužili. Boje na Krétě totiž pokračovaly až do listopadu roku 1898. Na nátlak velmocí, zejména Ruska a Velké Británie (které, jak uvidíme dále, v této době k sobě našly cestu, která nakonec vyústí v dohodové spojení), bylo ale Turecko donuceno své jednotky z Kréty odsunout a Krétě byla udělena autonomie, za jejíhož garanta, resp. komisaře, navrhly Británie a Rusko prince Jiřího, druhorozeného syna řeckého krále Jiřího I.! Z hlediska mezinárodního práva to bylo vůči vítěznému Turecku velmi absurdní řešení, ale koncert velmocí byl tentokrát nalaďen protiturecky. Je nicméně jasné, že po prohrané válce se Řecko nadlouho dostalo do hluboké vnitřní politické a ekonomické krize, která se protáhla na celé další desetiletí.

Otázka makedonská

Poměry na Krétě odváděly pozornost řecké vlády od Makedonie, kde rovněž v letech 1895–1896 hrozilo turecku povstání slovanského obyvatelstva. Makedonie zůstávala i po roce 1878 nadále jen územním pojmem: administrativními jednotkami byly vilájety soluňský (se sandžaky soluňským, sereským a dramským), bitolsko-monastirský (starší jméno Bitoljy je Manastir) (se sandžaky Bitola-Monastir, Skadar, Debar, Korča a Elbasan) a kosovský (se sandžaky Skopje, Prizren, Priština, Peč, Plevje a Senica), které ovšem zdaleka nezahrnovaly pouze makedonské území. Makedonie tvořila celek především jen z hlediska územního rozsahu a činností bulharského exarchátu, který měl nad slovanským obyvatelstvem církevní jurisdikci: tak byla Makedonie spojena i s Trákií a samozřejmě s Bulharskem. A právě do Bulharska nejčastěji emigrovali nebo prchali lidé z Makedonie a pochopitelně i z Thrákie před útlakem a za prací. Tradice historické Makedonie a ztroskotání san-stefanského Velkého Bulharska umožňovaly však vznik nálad, vyjadřovaných i heslem „Makedonie Makedoncům!“, jehož protiturecké ostří mělo či mohlo mít zároveň i ráz uvědomění makedonské svébytnosti.

Vnitřní vývoj v Makedonii po roce 1878 byl velmi složitý. Porta neprovedla v makedonských vilájetech reformy, k nimž se zavazovala na berlínském kongresu, naopak v 80. letech

tu vzniká nepořádek, v zemi řádily loupežné bandy a zostřily se nábožensko-národnostní konflikty nejen mezi muslimy a křesťany, ale i mezi „bulharomany“, „grekomany“ a „srbomany“, tedy mezi těmi, kteří pracovali pro připojení území k těmto balkánským státům. Proti tureckému útisku vznikal ozbrojený odpor slovanského obyvatelstva. Zejména ve východní Makedonii začaly působit ozbrojené čety, které přepadaly turecké posádky a bohaté sedláky. Nepořádek ve vnitřní správě makedonských sandžaků způsobil, že mnoho vesničanů utíkalo za prací do dalekých měst a do ciziny (do vlastního Turecka — do Cařihradu a hlavně do Bulharska a částečně i do Srbska).

Vnitřní neklid v makedonských i tráckých vilájetech zvyšoval pokračující a zostřující se souboj zejména cařihradského patriarchátu a částečně i srbské autokefální církve s bulharským exarchátem: nešlo jen o náboženství či víru, ale i o osvětu a školství, které tehdy podléhalo církevním institucím. Patriarchát, podporovaný i z Athén, jakkoli mělo Řecko svoji autokefální církve, měl v Makedonii dost prostředků a institucí (školství), přes něž působil na část obyvatelstva s propagandou, že Makedonie je „odedávna řecká“. Srbská církev sice ztratila po roce 1878 některé pozice v severozápadní Makedonii (v kosovsko-skopském vilájete), ale v letech 1881—1885 se jí podařilo získat část těchto pozic zpět a dostat nově pod svou správu kostely nejen v Prizrenu a Skopji, ale i v Bitolji, Velesu a Ochridu. Bulharský exarchát však získal koncem 80. a v první polovině 90. let nová biskupství a potvrdil tak svůj převažující vliv v Makedonii mimo jiné i zakládáním gymnázií a učitelských ústavů.

Vzájemných sporů mezi patriarchátem a exarchátem, resp. i srbskou autokefální církví využívala Porta k tomu, aby oddalovala provedení reformy a pokračovala v dosavadní „správě“. Sultán sice vydal v dubnu v roce 1896 dekret o zavedení nových zásad v administrativě a soudnictví v evropských vilájetech, ale slibovaná náprava zdaleka neodpovídala obsahu článku 23 dohody z berlínského kongresu nebo novému návrhu reformy, jež si velmoci vynucovaly na Portě v srpnu 1880. Náprava administrativy v roce 1896 byla prováděna liknavě a ve skutečnosti se pokračovalo v útisku křesťanského obyvatelstva, rolníků i obyvatelstva měst. Jak napsal v jednom ze svých článků historik Josef Šusta, *„Nešťastný kraj tří vilájetů — soluňského, bitolského a kosovského (skopského) — byl trvalým ohniskem povážlivého vření a drobných srážek, jež tu podněcovala bídná správa turecká.“*

Na tuto neschopnost turecké správy a na pokračující bezpráví nemuslimského obyvatelstva v Makedonii a ve východní Thrákii reagovala část inteligence slovanského původu vytvořením tajné revoluční organizace, která byla ustavena v roce 1893/1894 v Soluni. Tato organizace byla známa pod názvem **Vnitřní makedonsko-odrinská revoluční organizace** (VMORO). Zpočátku měli zakladatelé VMORO na mysli spojení Makedonie s Bulharskem, ale na rozdíl od Vrchního makedonského výboru, založeného v roce 1895 v Bulharsku, který usiloval o usměrnění protitureckého hnutí jako hnutí národně bulharského, připravovala VMORO v Makedonii všelidové povstání za účasti obyvatelstva bez rozdílu národnosti a s cílem dobýt od Turecka politické autonomie pro Makedonii. Někteří z jejich osvícených vůdců, často s ideologií blízkou sociálně-demokratickému myšlení, si totiž byli vědomi, že v oblast s tak složitou národnostní strukturou, jako je právě Makedonie, v níž kromě většinového slovanského, národnostně často nevyhraněného obyvatelstva, často se ale hlásícího k bulharské, méně pak k srbské národnosti, žilo také nemálo Řeků, Albánců, Cincarů, Turků, Židů a v neposlední řadě i hodně muslimského slovanského obyvatelstva, by připojení území k některému z křesťanských balkánských států, nebo dokonce rozdělení mezi tyto státy, vzhledem k jejich nacionalistickým ideologiím nutně vedlo k utlačování jinonárodní složky obyvatelstva, a že tedy autonomie v rámci osmanské říše by zaručovala pro všechny obyvatele Makedonie rovné možnosti.

Makedonská problematika v polovině 90. let byla tehdy přikryta jednak vzpomínanou „krétskou otázkou“ a pak následující řecko-tureckou válkou, jednak „arménskou otázkou“.

Turečtí Arméni, sídlící především na území šesti vilájetů v povodí horního toku Eufratu a Tigridu a dále v Kilikii, se ozývali již v letech 1876—1878 se svými požadavky školskými a administrativními. Berlínský kongres ukládal Portě provést správní reformy také v maloasijských vilájetech. Abdul Hamid II. tak neučinil. Na propagandu Arménů z emigrace (zejména z Anglie v 80. letech) odpověděli Turci vlnou zuřivých represálií proti arménskému obyvatelstvu v letech 1894—1896, jež daleko předčily ukrutnosti bažibozuků proti Bulharům z roku 1876. Krvavé řeže proti Arménům, které jsou někdy v literatuře označovány jako „hrůzy asijské“ (v září—říjnu 1895 bylo povražděno na 80 000 Arménů), vyvolaly ve světě nesmírné rozhořčení. Velmoci byly nuceny zaujmout stanovisko...